

КООПЕРАТИВНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ТРАНСАКЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ В АГРОБІЗНЕСІ

О. П. Власенко к. е. н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Розглянуто транзакційні витрати суб'єктів агробізнесу і визначено питому вагу кожної з цих груп. На основі емпіричного підтвердження незадовільного стану управління транзакційними витратами в аграрних підприємствах доцільним вважається розвиток аграрного сектора економіки на кооперативних засадах.

Постановка проблеми. Функціональною основою формування ефективного сільськогосподарського виробництва в Україні є процес становлення і розвитку агробізнесу як нової інституціональної складової економіки країни, що передбачає паритетну взаємодію всіх учасників продуктового ланцюга та суміжних галузей на ринкових засадах. Основу такої архітектоніки становить система організації та здійснення актів економічного обміну (транзакцій), які вбачаються невід'ємним атрибутом діяльності суб'єктів господарювання. Рівень та

структура витрат, що обумовлені трансакціями, залежить від повноти та достовірності інформації про ринок, професіоналізму учасників договірної процедури, юридичного забезпечення угод та повноти їх виконання. Отже, саме результат організації та здійснення трансакції є визначальним елементом усього ланцюжка господарської діяльності, а рівень трансакційних витрат – індикатором перспективності існування економічного агента на ринку (високі трансакційні витрати призводять до витіснення підприємства за межі ринку).

Дієвим засобом зменшення трансакційних витрат у практиці світового агробізнесу є об'єднання товаровиробників на кооперативних засадах. Це створює додаткові переваги в конкурентній боротьбі за рахунок зменшення витрат на організацію та проведення актів обміну (трансакцій) між складовими ланками технологічно єдиної системи «ресурси – виробництво – споживання» на основі розширення внутрішньогалузевого співробітництва з одночасним поглибленням інтеграційних зв'язків між сільським господарством та суміжними галузями. За таких умов непересічного значення набуває питання обґрунтування доцільності створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як дієвого інструменту ефективного управління трансакційними витратами вітчизняних аграріїв. Це обумовило вибір напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені проблемам сільськогосподарської кооперації, знайшли відображення в працях вітчизняних науковців: Ф. Горбоноса, В. Зіновчука, Л. Молдаван, М. Маліка, Г. Черевка та ін. Кожен з авторів досліджує це питання під кутом власних наукових інтересів, проте, слід відмітити, що в цілому вітчизняні науковці активно пропагують кооперацію як єдиний шлях виживання сільськогосподарського виробництва в ринкових реаліях. Вагомий внесок у розвиток і становлення теорії трансакційних витрат належить вченим О. Вільямсону, Дж. Бьюкенену, Д. Нортю і Р. Фогелю, А. Алчіану, Г. Демсецу, К. Ерроу та ін. До кола наукових інтересів Й. Завадського, В. Данилова, Г. Осовської, М. Виноградського та ін. відносяться проблеми управління та менеджменту.

Натомість дослідження впливу трансакційних витрат на суб'єктів вітчизняного агробізнесу перебувають на етапі становлення, тому бракує публікацій, які присвячені механізмам управління цими витратами. З огляду на це актуальним є дослідження механізму підвищення ефективності господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств за рахунок використання кооперації як інструменту управління трансакційними витратами.

Мета і методика дослідження. Метою даного дослідження є визначення перспектив управління трансакційними витратами на кооперативних засадах.

У процесі дослідження використано загальні та спеціальні методи наукового дослідження: індукції і дедукції, узагальнення, системного підходу до вивчення процесів та явищ та ін. Для теоретичного обґрунтування складу трансакційних витрат агробізнесу використано абстрактно-логічний метод. Застосування соціологічних методів дозволили виявити рівень трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств та з'ясувати стан управління цими витратами. Використання структурно-функціонального методу, що передбачає розгляд будь-якого явища на основі аналізу функцій окремих елементів, дозволило визначити особливості розвитку підприємств аграрного сектора на кооперативних засадах.

Виклад основного матеріалу. Основним напрямом трансформації вітчизняної економіки є формування конкурентоспроможних господарюючих суб'єктів її аграрного сектора. Досвід розвинутих країн дозволяє пересвідчитись, що найбільшу увагу слід приділяти розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, ідеологічною основою якої є участь сільськогосподарського товаровиробника у розподілі доданої вартості по всьому продуктовому ланцюгу.

Крім того, ефективність зазначеної структури обумовлена виникненням синергетичного ефекту групової дії, а її розвиток відбувається на принципах підприємництва та поглиблення інтеграційних процесів між сільським господарством та суміжними галузями. В процесі дослідження визначені основні трансакційні витрати суб'єктів агробізнесу, які формуються в результаті взаємодії з елементами макро- і мікросередовища з розподілом їх на витрати та втрати (рис. 1.).

Проведене опитування керівників сільськогосподарських підприємств Житомирської області та експертна оцінка рівня трансакційні витрати емпірично підтвердило, що аграрні підприємства зазнають переважну більшість цих витрат. Питома вага відповідей респондентів по групі економічне середовище 88,2% означає, що із усіх можливих відповідей (витрат) в цій групі визнано 88,2%. Найбільш вразливі сільськогосподарські підприємства до витрат культурного середовища (96,1%) та втрат в результаті проведення трансакції (85%). Такі цифри є результатом низького рівня ділової культури і правового захисту аграріїв, що «грають за правилами» заготівельних та переробних організацій, які більше адаптовані до

прогалин вітчизняного інституційного середовища. Крім того, варто зазначити про визнання керівниками підприємств необхідності збору інформації про ці витрати та управління ними (96 % респондентів) [1].

Основними стратегічними напрямками управління трансакційними витратами є інтеграція на горизонтальному, вертикальному або комбінованому рівнях. Механізм зниження трансакційних витрат в процесі інтеграції і кооперації подібний, але при цьому відмічаються суттєві відмінності в формуванні кінцевого результату господарювання відносно сільгоспвиробників. Якщо інтегратором виступає не аграрій, то й контроль над використанням і розподілом капіталу зосереджений в руках партнера, що може призвести до додаткового тиску та збільшення трансакційних витрат.

Тому засобом підвищення ефективності діяльності саме сільськогосподарського товаровиробника є акумулювання капіталу в процесі кооперації, формування горизонтально інтегрованої структури, і на цій основі створення вертикально інтегрованого агроформування, яке контролюється членами кооперативу. Розрахований резерв господарювання для досліджуваної сукупності підприємств Житомирської області складає біля 35 % підвищення рівня прибутку у разі об'єднання на кооперативних засадах [2].

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ	
МАКРОСЕРЕДОВИЩЕ	МІКРОСЕРЕДОВИЩЕ
<i>ЕКОНОМІЧНЕ</i>	<i>ЕТАП ПОШУКУ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ОСІБ</i>
– втрати від інфляції	
– втрати через дебіторську заборгованість	
– втрати через відстрочку в оплаті за продукцію	
– втрати через непрозоре конкурентне середовище	
– втрати, що викликані зниженням рівня купівельної спроможності населення	– інформаційні витрати, які пов'язані з пошуком партнера
– витрати у вигляді штрафів і пені через недосконале податкове законодавство	
– втрати через брак працівників необхідної кваліфікації	– витрати на оцінку репутації партнера
– витрати пошуку працівників необхідної кваліфікації	<i>ЕТАП ВЗАЄМОДІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ОСІБ</i>
<i>ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО</i>	
– втрати, що виникають внаслідок відсутності дієвої	
	– витрати на стандартизацію і сертифікацію продукції

політики захисту вітчизняних аграріїв	
– втрати, що виникають внаслідок законодавчих колізій та можливості різноаспектного тлумачення законодавчих актів	– витрати проведення переговорів та укладання договору
– витрати через неврегульовані відносини власності і оренди	– консультаційні і аудиторські витрати
<i>ІНФОРМАЦІЙНОГО</i>	
– витрати викликані відсутністю розвиненого інформаційного простору	– витрати юридичного оформлення договору
– втрати через використання неякісної або невчасної інформації	<i>РЕЗУЛЬТАТ ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСАКЦІЇ</i>
– втрати в результаті недоступності консалтингових та дорадчих послуг	
<i>ПРИРОДНО-ЕКОЛОГІЧНОГО</i>	
– витрати на контрольні заміри та отримання резолюцій органів санітарно-епідеміологічного і екологічного нагляду	– втрати внаслідок непередбачених дій конкурентів, які проявляються у вигляді нереалізованої і зіпсованої продукції, або реалізованої за нижчими цінами
– втрати через нижчий попит на екологічно неякісну продукцію	
– витрати у вигляді штрафів і пені за невиконання вимог органів санітарно-епідеміологічного і екологічного нагляду	– втрати через невиконання неоформлених домовленостей
<i>КУЛЬТУРНЕ</i>	
– втрати внаслідок низького рівня довіри і ділової етики	– втрати через невиконання умов контракту

Рис. 1. Трансакційні витрати суб'єктів вітчизняного агробізнесу
Джерело: власні дослідження.

Відтак, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є невід'ємним атрибутом формування дієвого інституту агробізнесу та стратегічним напрямом управління трансакційними витратами підприємств аграрного сектора. Крім того, сучасні технології бізнесу

(електронний бізнес, бренд-менеджмент тощо) охоплюють широкий спектр можливостей використання інтернет-технологій, а саме управління постачанням і збутом продукції, встановлення й підтримання зв'язків із клієнтами, поширення інформації про компанію, проведення маркетингових досліджень тощо. Використання представленого підходу дозволяє знизити рівень операційних витрат компанії на 20% і більше [3, с. 190]. В свою чергу, бренд-менеджмент є інструментом формування стійких конкурентних переваг.

Зазначені маркетингові інструменти актуальні для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Використання можливостей електронного бізнесу дозволяє зменшити загальногосподарські витрати, оптимізувати організаційну структуру кооперативу, забезпечити інформатизацію процесу прийняття управлінських рішень й підвищити ефективність витрат на ведення бізнесу. Механізм бренд-менеджменту направлений на ідентифікацію продукції кооперативу серед конкурентів. Це формує зацікавленість всіх членів кооперативу у виготовленні якісної продукції, яка матиме стійкі конкурентні позиції у довгостроковій перспективі.

Висновки. Таким чином, управління трансакційними витратами на кооперативних засадах є економічно обґрунтованим в умовах вітчизняного економічного простору. Крім того, підвищення конкурентного статусу аграрних підприємств безпосередньо залежить від рівня залучення кваліфікованих менеджерів і маркетологів, кошти на утримання яких можливо отримати використовуючи ефект групової дії, тобто створення обслуговуючих кооперативів та інтеграційних об'єднань аграріїв.